

تحلیلی بر چگونگی طراحی محصولات مبلمان سنتی ایرانی از منظر "چندقابلیتی بودن" و تاثیر آن بر کیفیت زندگی در فضاهای داخلی خانه

احمدرضا اسلامی^{۱*}، سیده زهره شاه امیری^۲

کارشناس ارشد معماری داخلی از دانشگاه هنر تهران^{۱*}، کارشناس ارشد مطالعات معماری ایران از دانشگاه هنر اصفهان^۲

ahmadreza_eslami@yahoo.com^{1*}, zohreshahamiri@gmail.com²

چکیده

به طور کلی طراحی؛ رفتار ما را شکل می دهد، سلیقه ما را نمایان و انتظارات ما را دنبال می کند. طراحی محصول در تمام جنبه های کاربردی زندگی وجود دارد. چندقابلیتی و دوگانگی نیاز و تقاضای زندگی امروز است و طراحان عمدتاً سعی در تولید محصولات با کارکرد های مختلف در یک نظام ساختاری واحد را دارند. هدف از این مقاله بررسی برخی نمونه های طراحی محصولات مبلمانی در فضاهای زندگی گذشته ی ما می باشد. قالی، بالش، پستی، توشک، صندوق و سفره نمونه هایی به جا مانده از این محصولات هستند که در عین سادگی در طراحی، قابلیت های متفاوتی را در یک محصول ارائه می دهند. این محصولات که منطبق بر فرهنگ و سبک زندگی انسان ایرانی است، در بهبود کیفیت زندگی ما در داخل فضاهای زندگی موثر هستند. در این پژوهش به منظور جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای استفاده شده است. همچنین برخی از برداشت ها در تحلیل نمونه های مورد نظر توسط نگارندگان صورت گرفته است. نتیجه این که، با توجه به کاهش ابعاد فضاهای زندگی بخصوص در شهرها، وجود محصولاتی که چندین قابلیت را در آن واحد فراهم کنند امکان استفاده ی بیشتر از فضا و همچنین بهبود آسایش محیطی را موجب می شوند. این امکان به سادگی توسط عناصر مبلمان ایرانی که هم چندقابلیتی هستند و هم امکان جابجایی را دارند فراهم شده است.

واژگان کلیدی: طراحی، طراحی داخلی، طراحی محصول، مبلمان، سنت ایرانی.

۱- مقدمه

در معماری ایران فضا مستقل از اشیا و عناصر مبلمانی به وجود می آیند. شکل فضا در معماری ایران بخصوص در فضاهای داخلی به گونه ای است که مبلمان جزئی از فضای معماری است و در ارتباط با هم وحدت کامل و در یک پیکره شکل می گیرند. به عبارتی دیگر، فضا به بخش های زیادی از فعالیت های زندگی ما شکل می دهد و نیازی به اضافه کردن بخش های مستقل به عنوان عناصر مبلمانی در فضا ضرورتی ندارد. اما با این حال عناصری هستند که به تامین بخشی از فعالیت های انسانی در طول زندگی می پردازند. عناصری که امکان جابجایی از یک فضا به فضای دیگر را دارا می باشند و نیز قابلیت های چندگانه ای را نیز ارائه می دهند. این قابلیت ها در ارتباط کامل با سبک زندگی و نوع رفتارهای انسان ایرانی و با فرهنگ و سنت سازگار است. امروزه با توجه به وجود انواع بی شمار مبلمان ها و اکسسوری ها در فضاهای زندگی و اشغال بخش عظیمی از فضاهای زندگی ما -در عین حال که هر روز فضاهای زندگی کوچک و کوچک تر می شوند- نیاز به فضای بیشتر، ضرورت می یابد. شناخت ساختاری مبلمان های مورد استفاده در فضاهای زندگی در گذشته می تواند منبع ایده های نو برای ساخت محصولات جدید و یا استفاده مجدد از همان محصولات سنتی در فضاهای امروزی به منظور بهبود شرایط و کیفیت در زندگی کنونی باشد. موضوع چندقابلیتی که در این پژوهش مورد بررسی قرار می گیرد، موضوعی جدید در طراحی محصول در عصر حاضر می باشد. بررسی نمونه های ایرانی نشان می دهد در گذشته های نه چندان دور محصولات مورد استفاده در زندگی روزمره ی ما در عین سادگی این ویژگی را در خود داشته اند. در این مقاله محصولات در قالب موضوعاتی نظیر قالی، بالش، پستی، توشک، صندوق و سفره بررسی می گردد.

۲- طراحی

واژه ی "طراحی" که در گفت و گوی روزمره برای نشان دادن چیزی است که دارای سبک و روش است، به گونه ای موشکافانه تر چه معنایی دارد؟ اشیایی که بیشتر آن ها به تولید انبوه رسیده اند و درباره ی آن ها اندیشیده شده و برای کارکرد های گوناگون طراحی شده اند، مثلاً برای تزئین زندگی روزمره، ساده کردن خانه داری، ساختن هویت یک نشان تجاری و شاید هم برای چشم هم چشمی و پیشبرد بازار، ایجاد الگوی پوشش یا ترویج رفتارهای تازه. در هر حال، این هماهنگی ها دستاوردهای طراحی هستند. واژه ی "دیزاین" از واژه ی کهن فرانسوی "dessein" گرفته شده است و به دو معنی "طراحی" و "مفهوم" آمده است و اگر به ریشه ی لاتین آن اشاره کنیم به معنی "نمایش دادن" و "گماشتن" است. در اینجا طراحی در دو معنای دوگانه ی تصویر و نما به کار برده خواهد شد. یعنی شکل دادن و آشکار نمودن نمای بیرونی چیزها. بنا بر فرهنگ واژگان لاروس کوچک، "طراحی" یعنی: "هماهنگی ویژه برای ساخت اشیا، محیط، کارهای گرافیکی و نمونه هایی از این دست که کاربردی، زیباشناسانه و همگن با نیازمندی های تولیدات صنعتی اند". به گونه ای ریزبینانه تر در فرهنگ واژگان مریام-وبستر معنی "طراحی" این گونه آورده شده است: "پدید آوردن روش ها و سبک ها، یا نمایش دادن و بنا نهادن بر پایه ی نقشه ی از پیش ساخته شده". بنابراین طراحی تنها در بردارنده ی ویژگی بیرونی اشیا نیست؛ بلکه سازگاری میان نیازمندی های فنی ساخت، ساختار درونی شی و چگونگی بکارگیری آن را هم در بر می گیرد. طراحی بسته به نگرش های اقتصادی، جهان بینی و جایگاه فرهنگی هر دوره و در پیوند با فرآیند تولید، پیشرفت و راه های اندیشیدن و نیازهای ضروری، نکاتی را روشن می کند. بگذارید برای یک لحظه، به ده هزار سال در آینده برویم. فرهنگ ما ناپدید شده است و باستان شناسی از سیاره ای دیگر، چندین شی طراحی شده و اثاثیه از خرابه های کلان شهری پیدا می کند. او از راه بررسی بخش های ریز و درشت آن می تواند چهره ی درستی از سازمان های اجتماعی و اقتصادی، رفتار، خوی و منش و سلاقی ما پیدا کند. از همین راه می

۱- در فرانسوی dessin و در انگلیسی drawing

۲- در فرانسوی dessein و در انگلیسی intention

۳ To represent

۴ to designate

تواند جایگاه صنعت، پیشرفت، دانش، شیوه ی داد و ستد، بکارگیری مواد خام و جایگاه پژوهش های کاربردی به ویژه مطالبی درباره ی موادی که به کار می بریم دریابد. همچنین می تواند رفتارهای بومی، زندگی شهری و اداری و سرگرمی هایمان را درک کند. چنان پیش خواهد رفت که می تواند پندارهای ما را تصور نماید و شاید رفتارهای خانه داری ما را به درستی دریابد. امروزه رویکرد طراحی، آشکارا با طراحی سال های دهه ی ۱۹۴۰ میلادی متفاوت است؛ دوره ای که با بازسازی های پس از جنگ نشانه گذاری شده بود. همچنین با سال های دهه ی ۱۹۵۰ نیز یکسان نیست؛ زیرا با برآمدن مصرف گرایی خریداران، سرمایه ی انتخاب درست را به دست آوردند که بی گمان، امروز دیگر برتری به شمار نمی آید. بنابراین، کارکرد طراحی، ایجاد پیوند ویژه ای با مصرف کننده است؛ یا می توان گفت گریابی ویژه ای که بستگی به دریافت مصرف کنندگان دارد، مانند در بطری بازکن آنا جی اثر الساندرو مندینی که همانند پیکره ای کوچک و دلربا از اندام یک زن است یا با خواسته های رنگارنگ مصرف کننده بازی می کند، مانند کاری که سازندگان ساعت سواچ انجام می دهند و از خریدار می خواهند تا به همان اندازه که لباس و مد روز خریداری می کنند، ساعتش را نیز به روز کند. پس طراحی با گرایش های ناخودآگاه کنونی ما برخورد می کند: برطرف کردن نیاز، بازتاباندن پیوندهای خودمانی، آشکار کردن جایگاه اجتماعی یا پایه های فرهنگی، فرونشاندن میل به زیبایی، گواهی دادن به دوست داشتن واپسین فن آوری ها. آیا این همان دیدگاه پل راند طراح سرشناس آمریکایی نیست که نشان شرکت های مشهوری مانند IBM, UPS, ABC را طراحی کرد و می گفت: انگیزه ی طراحی یعنی "دگرگون ساختن متن، از نثر به نظم است"؟ (کوتوریه، ۲۰۱۰: ۱۰) به تعریفی دیگر دیزاین یعنی سامان دادن و ساختار دادن به مجموعه ای در جهت هدفی مشخص و معین. به طور کلی دیزاین بخشی از فعالیت های روزانه انسان است. و همه، چه آگاهانه و چه ناخودآگاه دیزاینر هستند (مثقالی، ۱۳۹۴: ۱۲).

۳- طراحی داخلی

اصطلاح طراحی داخلی برای توصیف گروهی از پروژه ها به کار می رود که شامل تبدیل فضاهای داخلی به فضاهایی موثر و تاثیر گذار برای تمامی بخش های فعالیت های انسانی است، که در آن انجام می پذیرد. طراحی داخلی می تواند عنوان حرفه ای باشد که در خود دغدغه چنین موضوعاتی را داراست، اما تعریف این حرفه به روشنی حرفه هایی همچون پزشکی یا وکالت نیست. افراد زیادی ممکن است در پروژه های بزرگ و پیچیده ی طراحی داخلی مشارکت داشته باشند (Pile, 2007: 7).

۴- طراحی محصول

طراحی محصول اصطلاح مبهمی است که مرزهای مابین زمینه های تخصصی، اعم از نورپردازی، چیدمان، گرافیک، مد و طراحی صنعتی را از بین می برد. مرزهای فیزیکی و ادراکی همانند پیشرفت های مربوط به ارتباطات جهانی در حال تغییر هستند. این مرزها بخش هایی از فعالیت ها را شامل می شوند که در آن دوگانگی ها و تنش ها، ارتباطات، خلاقیت و مواجهه را بارز می سازند. این امر در موضوعات چند رشته ای مربوط به بسیاری از طرح های طراحان، و در همکاری مابین طراحان سبک های مختلف و حوزه های خاص در ایجاد محصولات، مشهود است. با این حال، هنوز بخش های خاص و گسترده ای از طراحی محصول وجود دارد و خواهد داشت که نیازمند جایگاه محوری و مهارت های خاص است. آیا طراحان فوتورولوژیست هستند؟ نه، اما آنان نیازمند این امر هستند که همراه و همگام با نیازهای افراد باشند. آن ها باید به طرز روشنی روابط مابین گذشته، حال، آینده و اثرات بالقوه ی تاثیرات سیاسی، اجتماعی و هیجانی را در محیط زیستشان شناسایی کنند. پیشرفت های فنی در سیستم های اطلاعاتی و زبانی، همسایگان جهانی را به هم نزدیک تر کرده و آن ها را برای ارتباط و تبادل ارزش های فرهنگی به وسیله ی بسیاری از ابزار های بیانی قادر ساخته است. طراحی شکلی از بیان است و محصولات، واحدهای ارزی برای مبادلات به شمار می روند. محصولات به عنوان یک ارز، درآمد حاصل می کنند. درک از طراحی در بین مشاغل، تکامل یافته و هم اینک در بین شرکت های بزرگ به عنوان یک نکته ی کلیدی درآمده است. از این

رو شرکت ها پی برده اند که سرمایه گذاری در طراحی، بازگشت سرمایه را در پی دارد. یک طراحی دقیق و محصولات قابل عرضه در بازار، می توانند موقعیتی نمادین به یک کمپانی یا طراح بدهند. همچنین می توانند شرایط منحصر به فردی را در جهان رقابتی و گسترده ی امروزی عرضه کنند. طراحی محصول یک اصطلاح عام برای خلق شیئی است که از ایده ی طراحی به واسطه ی فرآیند طراحی نشئت می گیرد و می تواند به بخش تولید اشیا، بازاریابی و تدارکات (به شکل ترسیمات، طرح ها، پیش طرح های نمونه، یا مدل ها) گسترش یابد. محصولات به واسطه ی ملاحظات خاصی که توسط طراح، مشتری، یا مصرف کننده ی نهایی ارزش گذاری می شوند، طراحی می گردند و سپس از طریق خرید و مصرف، ارتباط برقرار می گردد. چرخه ی عمر محصول همانند مد کوتاه است و پیشرفت های تکنولوژی بر معیار انتخاب محصول ما اثر می گذارد. سوال این است که ما چطور می توانیم شیوه های چالش برانگیز و ابداعی بیشتری را برای دربرگرفتن گرایش های اجتماعی جدید ایجاد کنیم؟ محصولات به ما برای تفسیر موقعیتمان در جهان هستی کمک می کنند. این امر می تواند به انحرافی به سمت یک بافت اجتماعی در طراحی محصول منجر گردد. حال که ما با انتخاب های بسیاری در رابطه با محصول مواجه هستیم، مسئله این است که آیا طراحان می توانند محصول موجود را بهبود بخشند یا چیز جدیدی را ارائه کنند؟ و اینکه محصول جدید چیست؟ نظر به اینکه ما بین المللی شدن را می پذیریم و اینکه چرخه ی پیشرفت محصول سریع است، طراحان برای کسب یک دیدگاه جدید با این سوال مواجه هستند که: طراحی محصول چیست؟ آیا این کار مسئولیتی برای طراح در راستای طراحی برای آینده ما و یافتن شیوه های جدی و موثر از تولید در قبال خواسته های مردم است؟ (لورا اسلک، ۲۰۰۶: ۶)

۵- محصولات با کارکردهای چندگانه (چندقابلیتی)

چندقابلیتی و دوگانگی نیاز و تقاضای زندگی شهری است. فضاها (خانه ها) و اثاثیه طراحی شده بر پایه ی الگوهای پیشین، به دشواری در زندگی امروزی به کار برده می شوند. طراحان امروزی برداشتی دیگر از روابط دنیای اشیا ی پیرامون ما در سر می پروراندند. آنان پیش از این، درگیر کارکرد چندگانه اسباب و اثاثیه بوده اند تا بتوانند چندین کارکرد را یکجا ایجاد کنند. این امکانی واقع گرایانه است که تخت، میز قهوه و دو صندلی راحتی قابلیت تبدیل به یکدیگر را داشته باشند دورنمای پروژه ها گرایش به کارکرد چندگانه است. امروزه یک وسیله می تواند یک، دو، سه یا چند وسیله ی دیگر را در درون خود داشته باشد. اثاثیه ها با دوره ای که در آن ساخته می شوند و به کار می روند هماهنگ هستند (کوتوریه، ۲۰۱۰: ۱۰). با نگاهی به محصولات مبلمان ایرانی در گذشته به راحتی در می یابیم که این محصولات دارای قابلیت های متفاوتی در یک ساختار واحد می باشند (نگارندگان).

۶- مفهوم محصولات مبلمانی در معماری

مبلمان جایگاه بسیار مبهمی در میان مصنوعات بشری دارد. به عبارت دقیق تر، مبلمان برای زندگی انسان ها ضروری نیست؛ و به نظر می رسد مردم برخی از فرهنگ ها، به ویژه فرهنگ های چادر نشینی، می توانند بدون آن به راحتی زندگی کنند. بیشتر مبلمان ها با توجه به حجمشان، ماهیتی نسبتا مشخص و معین دارند. در واقع، مبلمان جز لاینفک معماری و طراحی داخلی به شمار می رود. مبلمان توکار که در قرن حاضر، اغلب "مدرن" محسوب می شود، قدیمی ترین نوع مبلمانی است که می شناسیم؛ به عنوان مثال، صندلی ها و تخت خواب های خانه ای متعلق به دوران نوسنگی در اسکارا^۵ در جزیره ی اورکنی واقع در شمال اسکاتلند، توکار و غیر قابل انتقال هستند. اما با این حال، وجود مبلمان، سطحی از فرهنگ را نشان می دهد که نسبتا بالاتر از خط فقر است، و به تفاوت بین انسان های امروزی و انسان های اولیه که مانند حیوانات زندگی می کردند، اشاره دارد. شاید بتوان از این لحاظ، صندلی ها را مهمترین بخش مبلمان به شمار آورد، چرا که استفاده از صندلی یا چهار پایه برای نشستن، نشان می دهد که فرد از فرهنگ بالایی برخوردار بوده است. از طرف دیگر، داشتن مبلمان به خودی خود، بر برتری فرهنگی دلالت نمی کند. چهارپایه ها و صندلی ها در اروپای غربی و خاور نزدیک، تاریخچه ای طولانی و پیوسته دارند، اما در هندوستان اصلا مرسوم نیستند و در چین و ژاپن به هیچ وجه

⁵ Skara Brae

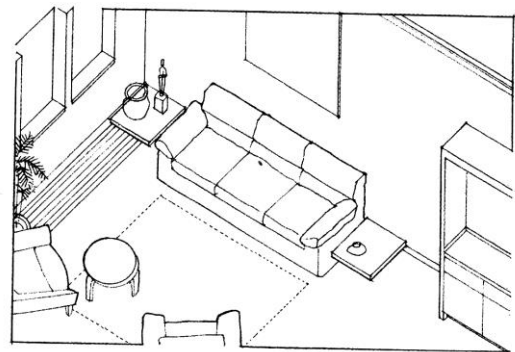
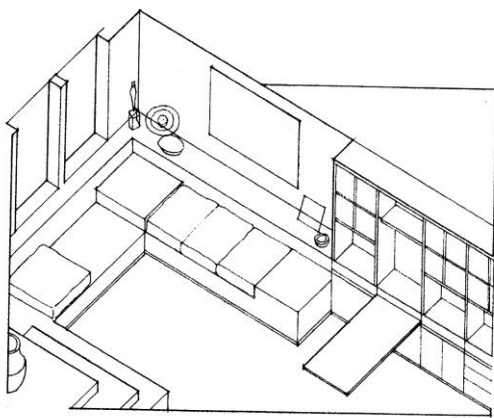
مورد استفاده قرار نمی گیرند. گستره ی این تفاوت ها بسیار وسیع است (اسمیت، ۲۰۰۵ : ۱۴). به نظر می رسد ایران نیز جز سرزمین هایی است که استفاده از صندلی در آن مرسوم نیست و فعالیت های زندگی روزمره بر روی زمین انجام می گیرد اما برای این نوع خاص از زندگی نیز منطبق بر شرایط فرهنگی و اجتماعی نوع خاصی از عناصر که عملکردهایی همچون صندلی دارند به وجود آمده است (نگارندگان). اگر به مفاهیم گسترده تر این موضوع بپردازیم، مشخص می شود که می توان بدون توجه به دوره ای خاص، مبلمان را در چهار بخش مختلف، بررسی کرد:

بخش اول کاملاً مشخص است، فرد به کاربرد مبلمان فکر می کند و این کاربرد های عملی نسبتاً ناچیز هستند. از مبلمان هایی همچون چهارپایه، نیمکت و صندلی برای نشستن، از میز و سه پایه برای قرار دادن وسایل بر روی آنها، از تخت خواب و کاناپه برای خوابیدن و دراز کشیدن، و از صندوق و کمد برای نگه داری لوازم استفاده می شود. گاه این کاربرد ها با هم ترکیب می شوند، اما اغلب در یک گروه خاص تفاوت های آشکاری دیده می شود به طوری که هر بخش از مبلمان برای برآورده کردن یک نیاز خاص طراحی شده و شکل قطعی و نهایی خود را در می یابد. بخش دوم مبلمانی است که امروزه مورخان توجه بیشتری به آن دارند: مبلمان یکی از نشانه های بسیار مهم موقعیت اجتماعی است. هر چه جامعه طبقاتی تر باشد تاکید بیشتری بر این نقش می شود، به نحوی که مسائل مربوط به آسودگی و راحتی فرد، کاملاً تحت الشعاع آن قرار می گیرد. در واقع، مبلمان برای انتقال این گونه اطلاعات، در مقایسه با لباس و آراستگی شخصی، از اهمیت کمتری برخوردار است. بخش سوم، بررسی مبلمان از جنبه فناوری است. این کار مقیاس خوبی برای ارزیابی پیشرفت فناوری به ویژه در قرن نوزدهم و بیستم به شمار می رود، اما موارد خاصی را نیز باید مورد بررسی قرار داد. یکی از این موارد این است که ساخت مبلمان تا همین اواخر، نوعی هنر محسوب می شد، نه صنعت؛ و فناوری نیز مهارت استفاده از مواد خاصی مثل چوب بود. چهارمین مورد نحوی استفاده ی افراد از مبلمان و بیان سلیقه ی فردی و ذهنی آن ها درباره ی آن است. مبلمان به همان اندازه که نیازهای روزمره را برآورده می کند، برای پرداختن به مسائل فانتزی نیز بکار می رود. مبلمان با پیشرفت کلی جامعه و نیز روان شناسی افراد نیز ارتباط دارد (اسمیت، ۲۰۰۵ : ۱۵).

۷- تعریف مبلمان و چیدمان از منظر معماری و طراحی داخلی

اسباب و اثاثیه یک گروه از عناصر طراحی است که تقریباً به طور کامل در قلمرو طراحی داخلی قرار می گیرد. با اینکه دیوار، کف، سقف، در و پنجره در طراحی معماری ساختمان پایه ریزی می شوند، اما گزینش و چیدمان عناصر داخلی متحرک_مبلمان_ در درون فضاهای ساختمان از مهمترین وظایف طراحی داخلی است. اسباب و اثاثیه واسطه ای است بین معماری و افراد. آن ها گذاری در فرم و مقیاس را میان فضای داخلی و فرد ارائه می کنند. اسباب و اثاثیه با ایجاد آسودگی و سودمندی در فعالیت ها و وظایف ما، فضاهای داخلی را سکونت پذیر می سازند. مبلمان علاوه بر کارکردهای خاص، در شخصیت دیداری محیط های داخلی نیز نقش دارند. فرم، خطوط، رنگ، بافت و مقیاس تکه های منفرد و همچنین سازماندهی فضایی آن ها نقشی عمده در پایه ریزی ویژگی های نمودی اتاق دارد. تکه ها می توانند فرمی خطی، سطحی، یا حجمی داشته، راست گوشه ای یا خمیده باشند؛ خطوطشان ممکن است راست خط، خط خمیده، زاویه دار یا آزاد باشد. آن ها می توانند تناسباتی افقی و عمودی داشته باشند؛ می توانند سبک و هوایی یا محکم و صلب باشند. بافتشان ممکن است صاف و درخشان، هموار و اطلسی، گرم و مخمل نما یا زبر و سنگین باشد؛ رنگشان می تواند کیفیتی طبیعی یا شفاف، دمایی گرم یا سرد، و ارزشی روشن یا کدر داشته باشد. مبلمان می تواند، بسته به کیفیت طرحش، آسودگی فیزیکی را به شیوه ای ملموس و واقعی عرضه یا محدود کند. چنانچه صندلی ای ناراحت است یا میزی برای استفاده زیادی کوتاه یا بلند باشد، بدنمان با خیرمان خواهد ساخت. بازخورد های آشکار وجود دارد که به ما می گوید آیا تکه ای از مبلمان برای استفاده مورد نظرش درست است یا نه؟ بنابراین، عوامل انسانی بر فرم، تناسبات و مقیاس مبلمان تأثیری بسزا دارند. برای ایجاد سودمندی و آسودگی در اجرای وظایفمان، به گونه ای طراحی شود که اول از همه به ابعاد ما، آزادی های مورد نیاز الگوی حرکت ما و ماهیت فعالیت هایمان پاسخ دهد یا با آن ها متناسب باشد. البته، دریافت ما از آسودگی، مشروط است به ماهیت وظیفه یا فعالیتی که اجرا می شود، پایایی آن و دیگر عوامل محیطی همچون کیفیت نورپردازی و حتی وضعیت ذهنیمان؛ گهگاهی کارایی عنصر مبلمان می تواند به استفاده

صحیحش (آگاهی از چگونگی استفاده از آن) بستگی داشته باشد. شیوه ی چیدمان مبلمان در اتاق بر چگونگی استفاده و ادراک فضا اثرگذار خواهد بود. مبلمان می تواند براحتی بسان شیئی تندیس گون در فضا قرار گیرد. با وجود این، بیشتر اوقات مبلمان در گروه بندی های کاربردی سازمان می یابد. این گروه بندی ها هم می توانند، به نوبه ی خود، برای سازماندهی و ساخت فضا چیدمان یابند. بیشتر مبلمان ها متشکل از تکه های واحد یا منفرد هستند که در چیدمانشان، انعطاف پذیری را مورد توجه قرار می دهند. تکه ها متحرک اند و ممکن است از چندین عنصر تخصصی و همچنین ترکیبی از فرم ها و سبک ها متشکل شوند. از سوی دیگر، چیدمان های درون ساخت مبلمان (مبلمان توکار)، استفاده ی انعطاف پذیر از فضای بیشتر را مدنظر قرار می دهند. بطور کلی پیوستگی فرم بیشتری در میان عناصر مبلمان با فواصل میان آن ها وجود دارد. واحدهای مدولار مستقل مبلمانی، سیمای یکپارچه ی مبلمان درون ساخت را با انعطاف پذیری و حرکت پذیری تکه های واحد منفرد در هم می آمیزند (چینگ، ۲۰۰۴ : ۳۰۴).

شکل 1- سمت راست مبلمان مدولار مستقل و سمت چپ مبلمان توکار
منبع : کتاب طراحی داخلی، نویسنده: فرانسیس دی کی چینگ.

۸- مبلمان و چیدمان در خانه ها در معماری ایران

اهمیت اشیا و آرایش آن ها در سازمان فضایی خانه های معاصر بنیادین است. آن قدر بنیادین که با جابجایی آن ها فضا هویت پیدا می کند (هویت فضا تغییر می کند)، و تحقق درست عملکردها در گرو وجود و آرایش اشیای خانه است. در چنین وضعیتی تعیین کنندگی نقش فضا ها به اشیا واگذار می شود. بررسی های انجام شده در خانه های تاریخی آشکار نمود که سازمان فضایی خانه تقریباً مستقل از اشیای درون آن شکل گرفته اند. "پس جهت همین عادت و عرف هر خانه ای که ساخته می شد، که همه ی رفع حاجت در آن به عمل آمده باشد. لذا هر اتاق شامل بود بر تاقچه های متعدد برای چیدن ظروف دم دستی و کته ها و گنجه هایی برای کتاب و وسایل پنهان داشتن و رف برای ظروف و اشیای قیمتی و غیر ضروری و صندوق خانه ای برای جا دادن کرسی و رختخواب و صندوق البسه و اسباب سماور و ضمناً مطبخ دم دستی برای غذاهای مختصر، مانند آبگوشت و تخم مرغ و ...، و همین صندوق خانه یک سوم اتاقی، خود مکانی بود که همیشه اتاق را تر و تمیز داشته و رفع حاجت اتاق اضافی داشتن می نمود ...". کریم پیرنیا در بیان ویژگی های "مردم واری" می گوید: "مردم واری این است که در یک سه دری که عموماً اتاق خواب ایرانی هاست زن و شوهر و بچه در کنار هم جا داده می شوند و وسایل لازم را در تاقچه پائین و اشیایی را که کمتر مورد نیاز است در تاقچه بالا می گذارند، وسایل زائدهشان را در پستو و دورش را یک خط می کشند که بنا، یک میلیمتر فضای زائد ندارد". ناصر نجمی در ادامه گفتار خود فهرست وار به وسایل مورد استفاده برای غذاخوری و آشپزخانه اشاره می کند. "یکی از اشیایی که امروزه در اکثر خانه های معاصر هم یافت می شود و هم مورد استفاده قرار می گیرد و به طور طبیعی جز مایملک فضایی اتاق های نشیمن، پذیرایی و نهارخوری شده است، صندلی است. هر چه در

خانه های تاریخی نشست بر زمین هنگام کار، گفتگو و معاشرت کردن رایج بود در حال حاضر استفاده از صندلی رایج شده است". ساموئل پترسون در مقاله ای تحت عنوان "صندلی و تغییرات اجتماعی در عهد قاجار" بررسی تاریخی دقیقی در مورد پیدایش و مصرف صندلی ارائه کرده است. این مقاله در سال ۱۹۸۱ در کتابی تحت عنوان "ایران عصر جدید-تقابل تداوم و تغییر" ویراستاری شده توسط دو تن از ایران شناسان آمریکایی به نام اینی کدی و مایکل بوناین منتشر شد. پترسون اشاره کرد که صندلی بلند با چهارپایه، با پشتی و دسته از عهد هخامنشیان وجود داشته است و به طور مشخص در بار عام نوروزی مورد استفاده قرار گرفته است. بعد از استیلای اعراب، تخت های کوتاه پایه رایج شده و بعد از آن کرسی که اطراف شاه چیده می شد، لیکن سایر نزدیکان شاه بر روی قالی می نشستند. در اواخر قرن هیجدهم صندلی عمدتاً توسط شاهزاده ها و غربی های ساکن ایران استفاده می شد و بعد به طور پراکنده توسط حکام محلی استفاده از صندلی رایج شد. "تقریباً یک قرن طول کشید تا از طریق مشاهده ی عکس ها و نقاشی های اروپایی، ایرانی ها با صندلی آشنا شدند و نشست بر روی آن به یکی از عادات روزمره آن ها تبدیل شد". بنا بر تحقیقات پترسون در اوایل قرن نوزدهم، صندلی در خانه اشراف ایرانی راه یافته است. مادر ناصرالدین شاه اولین زنی بود که بر صندلی نشست. به تدریج در ربع سوم قرن نوزده، استفاده از صندلی عمومیت بیشتری یافت (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸: ۶۱).

۹- چند قابلیت در طراحی محصولات مبلمان سنتی

با توجه به آنچه گفته شد در خانه های تاریخی، سازمان فضایی خانه تقریباً مستقل از اشیای درون آن شکل می گیرد. اما عناصری وجود دارند که تا گذشته نه چندان دور و حتی تا به امروز با توجه به هجوم انواع اشیا و عناصر مبلمانی غیر ایرانی هنوز هم وجود خود را حفظ کرده اند و گاهی نیز در تعامل و همنشینی با اشیای جدید در فضاهای زندگی دیده می شوند. البته از سوی دیگر شاید به جرات بتوان گفت که گاهی نگاه دیگر کشورها به فرهنگ و سنت غنی و پر بار ما چه به جهت برداشت و الگو گرفتن از آن برای خود و چه به جهت حذف آن از زندگی ما و جانشین کردن آن با محصولات تولیدیشان بسیار بیشتر از ما می باشد. همچنان که در سال های گذشته کشورهای شرق آسیا همچون چین، کره جنوبی، مالزی و ... بسیاری از محصولات مورد نیاز ما را با ساخته های خود تامین و حتی به ساخت اشیای و هنرهای سنتی و بومی ما نیز مبادرت کرده اند. اما نگاهی هر چند کوتاه به طراحی و تولید محصولات مبلمانی سنتی نشان می دهد که در درجه اول این محصولات با سنت، فرهنگ و سبک زندگی انسان ایرانی کاملاً منطبق می باشد و از سوی دیگر در طراحی آن ها قابلیت های چندگانه ای در یک محصول به منظور تامین فعالیت های انسانی، سازماندهی و گنجانده شده است. در زیر به برخی از این محصولات سنتی اشاره می کنیم که در عین سادگی در تولید، در نهایت زیبایی هنری قرار دارند و در عین حال به منظور ایجاد آرامش روانی و آسایش فیزیکی قابلیت های گوناگونی را دارا می باشند. عناصر مبلمانی سنتی در دو گروه ثابت و متحرک (توکار) قرار می گیرند. مبلمان های ثابت گروهی از احجام فضایی هستند که به عنوان فضاهای مثبت و منفی در دیوارها قرار دارند و اشیای متفاوتی از چراغ و شمع و کتاب و آینه و ... در آن قرار گرفته که به آن ها تاقچه یا به اصطلاح رف می گویند و یا این که بخش هایی از انتهای اتاق، که پستو نامیده می شود، محل قرارگیری اشیایی هستند که نیاز به آن ها وجود ندارد. همچون وسایل خواب که هر روز پس از استفاده جمع و در آن جا قرار می گرفت و به نوعی نقش کمدهایی امروزی را در خانه های معاصر دارند. اما گروه دوم که به عنوان عناصر مبلمانی متحرک از آن ها نام می بریم محصولاتی هستند که امکان جابجایی دارند و قابلیت های متفاوتی را از منظر استفاده ساکنین در طول زندگی روزانه می توانند فراهم کنند (نگارندگان). آنچه در این جا مورد بحث قرار می گیرد دسته دو یعنی عناصر مبلمانی متحرک است. در این گروه شش محصول را مورد بررسی قرار می دهیم که عبارتند از قالی، بالش، پشتی، توشک، صندوقچه و سفره. با توجه به این که زبان و ادبیات در همه تمدن ها بیانگر فرهنگ، آداب و رسوم است، ما نیز به منظور دستیابی به مفاهیم این محصولات معانی لغوی واژه ها را مورد بررسی و کنکاش قرار می دهیم.

۹-۱- قالی:

فرشی^۶ پشمی و کرکدار که از قدیم در ایران بافته می شد؛ قالی در دسته بندی هنرهای تصویری در دسته منسوجات قرار دارد. عوامل تشکیل دهنده ی قالی عبارتند از: رنگ آمیزی و هماهنگی رنگ ها، نقشه و نظم موزون نقش ها، زمینه و بافت (معین، ۱۳۸۲: ۲۱۵۲). قالی عالی ترین نوع فرش می باشد. که دارای ویژگی های خاص و منحصر به فرد در طرح و رنگ است. در عین حال که نوعی صنعت است، طرح این محصول هنر را نیز به تمامی در خود دارد و از این نظر، که هم فن است و هم هنر، با معماری و طراحی داخلی دارای در تشابه است. قالی به عنوان نوعی از محصول و یا به عبارتی مبلمان دارای قابلیت استفاده در تمامی فضا ها می باشد و به عبارتی تمامی فعالیت های انسان سنتی بر روی قالی انجام می شود و حریم فعالیت های زندگی روزمره را بر روی سطح خود جا داده و سازماندهی می کند. قالی بر اساس ابعاد آن دسته بندی می شود و در عین مشابه بودن الگوی طرح و نقش آن می تواند بر اساس ابعاد فضا، اندازه مورد نظر را به خود بگیرد و در فضا قرار داده شود. قالی بر زمین گسترده شده تا انسانی که خلقش آسمانی است و از عرش آماده را، بر فرش پذیرا باشد.

۹-۲- بالش:

(اسم مصدر. بالیدن) نمو، بالیدن. و در حالت اسم، واژه ای است پهلوی و به معنای آنچه به هنگام خواب زیر سر می گذارند؛ متکا، مسند(معین، ۱۳۸۲: ۳۸۵). چیزی که هنگام غلطیدن به زیر سر نهند و زیر سر تکیه کنند و چون به دست نشینند (برآرنج تکیه کنند) (فرهنگ دهخدا). همچنین استفاده از "بالش" را در اشعار برخی شاعران نیز می بینیم:

سر سقله را گرد بالش منه
سر مردم آزار بر سنگ به
"سعدی"

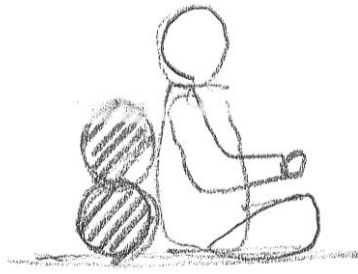
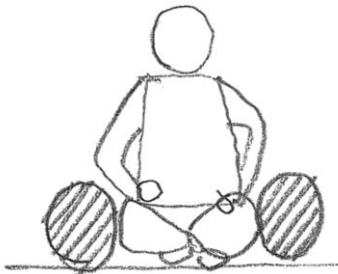
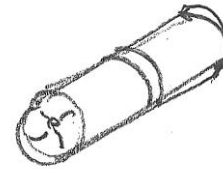
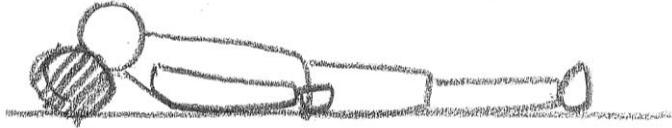
بالش بوسه داد و گفت اکنون به دولت خداوند بهتر است .
همه شب زیر پهلوی و سر او
بستر و بالش آتش و خار است.
"مسعود سعد"

سران را گوش بر مالش نهاده
مرا در همسری بالش نهاده
"نظامی"

با نگاهی به معانی بالا و کاربرد واژه "بالش" در می یابیم که طراحی این محصول که دارای شکلی استوانه ای است سه قابلیت و یا کاربرد را در خود دارا می باشد. این قابلیت ها عبارتند از:
۱- استفاده از یک بالش در زیر سر جهت خوابیدن و استراحت کردن فرد که به صورت مستقل یا به همراه تشک مورد استفاده قرار می گیرد (قابلیت اصلی).
۲- استفاده از دو بالش در پشت کمر فرد به عنوان تکیه گاه در هنگام نشستن (قابلیت فرعی).

۶- فرش: در فرهنگ فارسی معین معنای این واژه اینگونه آمده است: هر چیز گسترده (نمد، حصیر، قالی و ...)؛ گسترده؛ بساط و اختصاصاً به معنای "قالی".

۳- استفاده از یک یا دو بالش با توجه به ابعاد آن و یا طول قامت شخص استفاده کننده در زیر دست و در کنار پهلوها جهت قرار دادن آرنج و تکیه گاه دست (قابلیت فرعی).

شکل ۲- بالش و انواع قابلیت های آن که عبارتند از:

زیر سر، در کنار پهلو، به عنوان پشتی

منبع: ترسیم دستی توسط نگارندگان

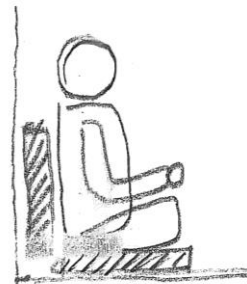
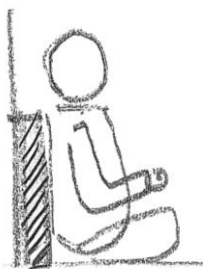
۳-۹- پشتی:

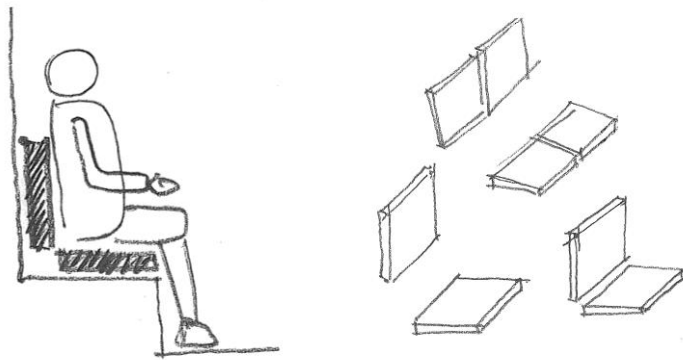
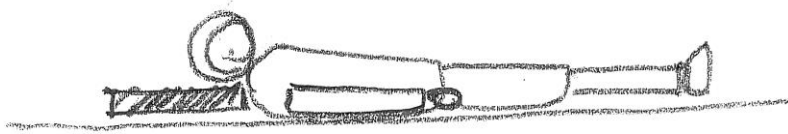
در حالت اسم، نوعی تشک است که بر دیوار، کرسی، تخت، کالسکه و غیره نهند برای تکیه دادن؛ متکا، بالش، مخده (معین، ۱۳۸۲: ۶۲۳). با توجه به این معانی قابلیت های پشتی را می توان مشخص کرد که این قابلیت ها با نوع قرار گیری آن ها ارتباط مستقیم دارد که عبارتند از:

۱- در صورتی که به دیوار تکیه داده شود نقش پشتی و به عنوان محلی برای تکیه دادن کمر انسان می باشد (قابلیت اصلی).
۲- در صورت که بر روی زمین یا سطوحی که قابلیت نشستن دارد، قرار داده شود محلی است که به عنوان تکیه گاهی برای نشیمنگاه انسان می باشد (قابلیت اصلی).

۳- حالت ۱ و ۲ می توانند توأمان نیز با هم مورد استفاده قرار بگیرند که به گونه ای نقش صندلی را ایفا می کنند (قابلیت اصلی).

۴- می تواند بر روی زمین به عنوان بالش و تکیه گاه سر انسان در حالت خوابیدن مورد استفاده قرار داده شود (قابلیت فرعی).

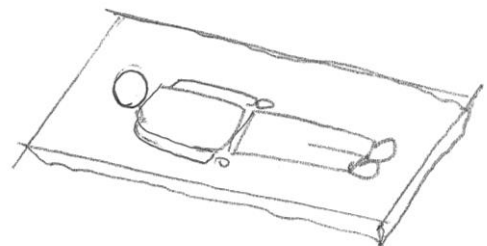
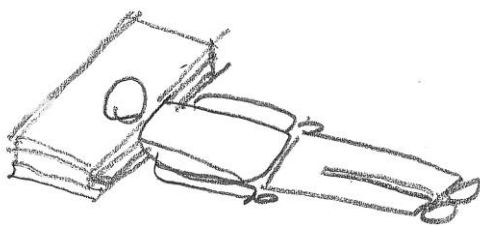

شکل ۳- پشته و انواع قابلیت های آن که عبارتند از:
زیر نشیمنگاه، پشت کمر، توامان زیر نشیمنگاه و کمر
منبع: ترسیم دستی توسط نگارندگان

۴-۹-توشک:

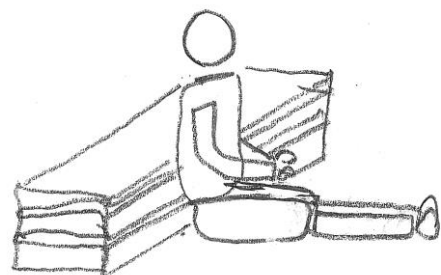
(توشک یا دوشک) در حالت اسم به زیراندازی گفته می شود که از پشم یا پنبه آکنده است و آن را روی زمین یا تخت خواب اندازند و بر آن دراز کشند و بخوابند؛ نهالی، بستر(معین، ۱۳۸۲: ۹۰۶). با توجه به معنی گفته شده تشک بستری برای خوابیدن فراهم می کرده است و با توجه به اینکه در گذشته تخت خواب معمول نبوده یا به عبارت دیگر وجود نداشته است، تشک عمدتاً بر روی زمین گسترده می شده است. این محصول با توجه به حالت آن دو قابلیت را دارا می باشد که عبارتند از:

- ۱- در حالت باز یا گسترده به عنوان بستری برای استراحت می باشد (قابلیت اصلی).
- ۲- در حالت پیچیده شدن و یا تا شدن نقش متکا یا محلی برای تکیه دادن سر و کمر فراهم می کند. به عبارت دقیق تر نقش بالش و پشته را دارا می باشد (قابلیت فرعی).

شکل ۴- توشک و انواع قابلیت های آن که عبارتند از:

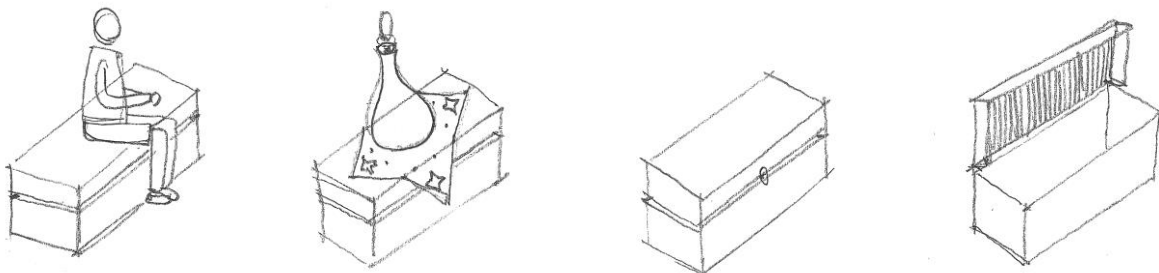
به عنوان بستر، نقش بالش و پشته
منبع: ترسیم دستی توسط نگارندگان

۵-۹-صندوق:

صندوق یا صندوقچه ها عناصری هستند که عمدتاً به عنوان محلی برای نگهداری وسایل مورد استفاده قرار می گیرند و به گونه ای نقش کمدهای امروزی را دارند، لباس ها، وسایل شخصی، حتی ظرف و ظروف و ... می توانند در این صندوق ها قرار بگیرند. اما این عناصر مبلمانی مانند سایر عناصری که نام برده شده در کنار قابلیت اصلی آن دارای قابلیت های دیگری نیز می باشد که عبارتند از:

- ۱- محلی برای نگهداری و محفوظ نگه داشتن وسایل در درون خود (قابلیت اصلی).
- ۲- محلی برای قرار دادن وسایل بر روی صندوقچه و نمایش آن ها (قابلیت فرعی).
- ۳- به عنوانی محلی برای نشستن بر روی آن که همان نقش صندلی را داراست (قابلیت فرعی).

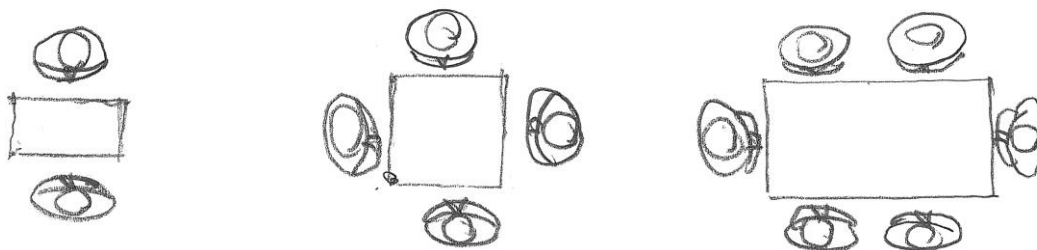

شکل ۵- صندوق یا صندوقچه در حالت باز و بسته و انواع قابلیت های آن که عبارتند از: محل نگهداری از وسایل، محل قرار دادن وسایل بر روی آن و به عنوان صندلی.

منبع: ترسیم دستی توسط نگارندگان

۶-۹-سفره:

در حالت اسم به معنای پارچه ی گسترده ایست که بر آن خوردنی و نوشیدنی نهند (معین، ۱۳۸۲: ۱۵۲۷). همچون بالش، پشتی و توشک که به عنوان عناصر مبلمانی فعالیت هایی همچون، استراحت کردن، نشستن و خوابیدن را بر روی بستر زمین فراهم می کردند، سفره نیز بر روی زمین گسترده می شود تا فعالیت غذاخوردن را سازماندهی و فراهم کند. هندسه این محصول معمولاً چهار گوش یا دایره وار می باشد. علاوه بر قابلیت اصلی که در رابطه با سفره ذکر شد و با نظر به اینکه جنس آن معمولاً از پارچه می باشد این امکان وجود دارد که با تا کردن آن تعداد کمتری افراد را نسبت به تعداد اصلی که برای آن در نظر گرفته شده در اطراف خود سازماندهی کند. در حالی که میزهای ناهارخوری امروزی به دلیل نوع خاص مصالح آن این قابلیت را ندارد و یا اینکه با صرف هزینه و انرژی به مراتب زیاد تری این امکان را فراهم می کند.

شکل ۶- سفره به عنوان وسیله ای جهت قرار دادن غذا و نوشیدنی که به راحتی با تا کردن آن تعداد مختلفی از افراد را در اطراف خود سازماندهی می کند.

منبع: ترسیم دستی توسط نگارنده

۱۰- بحث و نتیجه گیری

آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت تحلیلی بر چگونگی طراحی و تولید مبلمان ایرانی مورد استفاده در فضاهای زندگی از منظر "چندقابلیتی بودن" در کارکرد بود. شناخت نمونه های مورد مطالعه که شامل قالی، بالش، پستی، توشک، صندوق و سفره بود نشان داد که این عناصر در عین سادگی در طراحی، نیازهای متفاوتی را در رابطه با فعالیت های روزمره ی ما در زندگی تامین می کنند. یا به عبارتی دیگر قابلیت های متفاوتی را در یک محصول ارائه می دهند. از سوی دیگر، این عناصر به علت سبکی وزن و انعطاف پذیری در ساختار فرمی این قابلیت را دارند که در مواقعی که به آن ها نیاز نیست، جمع آوری شده و در محل دیگری- در پستوها در خانه های سنتی، یا در کمد ها در خانه های امروزی- قرار بگیرند و فضای بیشتری را برای فعالیت در اختیار ساکنین قرار دهند. بنابراین مجموعه ی این ویژگی ها یعنی سبک بودن، انعطاف پذیری در فرم، امکان جابجایی و ارائه چندین قابلیت در یک محصول با نیازهای مبلمانی ما در عصر حاضر هماهنگ است. ما در دورانی زندگی می کنیم که به علل گوناگون همچون افزایش جمعیت، بالا بودن ارزش اقتصادی زمین و ساختمان ها در شهر هایمان روز به روز فضاهای کوچک تری را برای زندگی در اختیار خواهیم داشت. بنابراین نگاهی به سنت گذشتگان در تولید محصولات و سبک زندگیشان و الگو برداری از آن ها می تواند راهگشای نیاز امروز ما به عناصر جدید مبلمانی باشد تا در استفاده از حجم زیادی عناصر مبلمانی صرفه جویی و فضای بیشتری را برای افزایش کیفیت زندگیمان در اختیار استفاده کنندگان از فضا و بخصوص در حوزه مسکن قرار دهیم.

۱۱- منابع

- لوسی اسمیت، ادوارد (۱۳۹۶)، "تاریخچه مبلمان و طراحی داخلی در جهان"، بلارک، یلدا - آقای، پروین، چاپ چهارم، انتشارات فخرآکیا، تهران.
- کوتوریه، الیزابت (۱۳۹۴)، "طراحی صنعتی : نگرش، شیوه ها"، امیری چولاندیم، عیسی - جهانبخت، سید مصطفی، چاپ اول، انتشارات فرهنگسرای میردشتی، مشهد.
- اسلک، لورا (۱۳۹۴)، "طراحی صنعتی چیست؟"، قربانی، محمدرضا، چاپ دوم، انتشارات میر دشتی، تهران.
- مثقالی، فرشید (۱۳۹۴)، "گرافیک دیزاین"، چاپ سوم، چاپ و نشر نظر، تهران.
- د. ک. چینگ، فرانسیس (۱۳۸۶)، "طراحی داخلی"، احمدی نژاد، محمد، چاپ سوم، نشر خاک، اصفهان
- حائری مازندرانی، محمد رضا (۱۳۸۸)، "خانه، فرهنگ، طبیعت"، چاپ اول، نشر مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران.
- معین، محمد (۱۳۸۲)، "فرهنگ فارسی معین"، چاپ اول، انتشارات زرین، تهران.